

Beneficiile terapiei asistate de animale în comunicare, dezvoltare personală, fizioterapie și sănătate mentală

Cristina-Elena Mercea

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract

Animal assisted therapy (AAT) is a therapeutic process, led by a specialist, in which the animal's role is to support the achievement of goals in mental health, physiotherapy, occupational therapy, or logotherapy. A complementary benefit of AAT is the augmentation of cognitive, affective, physical and social well-being. Multiple health benefits of AAT have been documented both historically and in recent special literature. However, further research is needed, in order to conclude on the indications and contraindications, client populations, illness conditions, mechanism of action, characteristics and species of animals involved.

Keywords: animal assisted therapy; research; communication; mental health; psychotherapy

I. Introducere. AAA/TAA/PAA

Relația om-animale a fost una specială dintotdeauna. Este o relație profund bazată pe proiecție și pe care omul o investește cu ceea ce este el, cu ceea ce are el nevoie, cu ceea ce știe și poate. Este o relație cu sens, atât pentru om, cât și pentru animal. Ca în orice relație, fiecare parte, vine cu nevoile, dorințele și limbajul său. Modul în care părțile se întâlnesc în această relație este unul deosebit, deoarece nu vorbim despre culturi diferite, zone de proveniență diferite, ci despre specii diferite. Din acest punct de vedere sunt elemente pozitive și negative atât pentru om, cât și pentru animal. Omul nu va putea niciodată să înțeleagă sau să răspundă complet nevoilor animalului, după cum nici acesta din urmă nu o va face, prin sine însuși, pentru om. În schimb, rațiunea net superioară a omului, îi permite acestuia să investească animalul cu răspunsul la nevoile sale cele mai profunde, cele mai intime. Astfel relația și comunicarea dintre cei doi, capătă valoare

pentru om, care are și avantajul de a fi cel care decide începerea și finalizarea unei astfel de legături.

Înainte de a intra mai profund în subiectul actualului studiu, este necesară precizarea termenilor pe care îi vom utiliza pe parcursul său. Astfel vom face diferența între Activitățile Asistate de Animale (AAA), Terapia Asistată de Animale (TAA) și Psihoterapia Asistată de Animale (PAA).

AAA presupun integrarea animalelor dresate special, în diverse activități pentru facilitarea motivației, educației, recreerii. Aceste activități nu-și propun obiective clar stabilite, un plan de intervenție specific și nu necesită o evaluare a rezultatelor obținute. Ședințele sunt conduse de nespecialiști, eventual voluntari, cu animalele lor de companie. Este cazul întâlnit, din ce în ce mai mult și la noi, al proprietarilor de animale de companie, care doresc să vină în sprijinul semenilor și adesea prin muncă de voluntariat, merg cu animalele lor în spitale, centre de recuperare, sau chiar în parc, unde permit oamenilor, sau pacienților să se joace, să mângâie, să piaptâne, să plimbe, animalul lor. S-a observat că simpla interacțiune dintre un bolnav și animal grăbește vindecarea acestuia. De asemenea, persoanele care au deficiențe de comunicare sunt sprijinite în relaționare de către animalele de companie.

TAA este un proces terapeutic intențional, în care rolul animalului este de a sprijini atingerea unor obiective din cadrul sănătății mentale, fizioterapiei, terapiei ocupaționale ori logoterapiei. Un beneficiu complementar al acestei terapii este augmentarea stării de bine cognitive, afective, fizice și sociale. TAA este întotdeauna condusă de un specialist, iar intervențiile sunt documentate și evaluate. În procesul terapeutic se utilizează doar animale selectate și dresate special în acest scop. De obicei, această formă terapeutică se organizează în ședințe de 45-60 de minute, în care se realizează diverse activități, alese special de către terapeutul avizat pentru a împlini obiectivele stabilite.

Un caz special, în această categorie, este cel al animalelor însoțitoare. În cele mai multe situații, aceste animale sunt câini, care sunt special dresați pentru a acoperi anumite dizabilități ale stăpânului lor. Vorbim aici despre câinii care însoțesc persoanele cu deficiențe de vedere, de auz, de motricitate. Aceste animale muncesc în continuu, fără pauze substanțiale, fiind în permanență vigilenți. Ele sunt animale atent selectate, deoarece, în mintea și acțiunile lor, adesea stă viața stăpânului lor.

Dacă în literatura de specialitate găsim referiri clare la AAA și TAA, conceptul de Psihoterapie Asistată de Animale este puțin utilizat, deși ca modalitate de lucru a fost folosită încă din 1962, când Boris Levinson își

folosește câinele, Jingles, pentru a lucra în terapie cu un adolescent¹. Ne apropiem, și în România, cu pași mărunți, dar concreți, către dezvoltarea acestui domeniu. Beneficiile, pentru psihoterapie, constă în sprijinirea construirii relației terapeutice, în dezvoltarea emoțională și cognitivă a clienților terapiei, în susținerea clienților în munca de surmontare a barierelor, rezistențelor, în calea integrării experiențelor personale.

II. Istoric

Încă de la 1600 apar evidențe ale utilizării animalelor ca adjuvante în diferite tipuri de terapie. Cole² face referire, în acest sens, la John Locke, care discuta importanța implicării animalelor mici în educarea empatiei și responsabilității la copii. Fapt ce stă în picioare până în ziua de azi, întrucât, de-a lungul timpului s-au observat beneficiile relaționării copiilor cu animalele.

Un alt studiu³ atestă utilizarea, în 1792, în Anglia, a animalelor de fermă pentru vindecarea tulburărilor mentale și aceiași autori identifică în următorii 100 de ani diverse modalități de folosire a animalelor în vindecare. Odată cu apariția medicamentelor, însă, implicarea animalelor în tratamentul bolilor scade, reapărând în literatura de specialitate, abia în jurul anilor 1940, după cum vom vedea în continuare.

Momentul declanșator pentru cercetarea interacțiunii om-animal este, însă, anul 1960, când Boris Levinson folosește termenul „pet therapist” pentru a face referire la psihoterapia asistată de câinele său, Jingles⁴.

Morrison⁵ prezintă pe scurt o evoluție a evidențelor privind relația om-animal și a dezvoltării cercetării în acest domeniu. Vom prelua în continuare, aceste informații. Cea mai veche dovadă prezentată este o descoperire din nordul Israelului, datând cu 12.000 de ani în urmă, și înfățișând un schelet uman, care ținea în brațe un cățel. Apoi, în secolul IX, în Gheel, Belgia, animalele au fost incluse în tratarea persoanelor cu

¹ Levinson, B. „The dog as co-therapist”. *Mental Hygiene*. 46 (1962): 59-65.

² Cole, M.L. *Literature review and manual: Animal Assisted Therapy*, Lethbridge, Alberta, 2009-

³ Baun, M.M., McCabe, B.W. „The role animals play in enhancing quality of life for the elderly”. In *Animal assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*, ed. A. Fine, 213-234. NY: Academic Press, 2000.

⁴ Levinson, B.M. „Pets: A special technique in child psychotherapy”. *Mental Hygiene*. 48 (1964): 243-248.

⁵ Morrison, M.L. „Health Benefits of Animal Assisted Interventions”, *Complementary Health Practice Review*, 12 (2007): 51-62.

handicap. Ulterior, în 1790, în York, Anglia, iepurii și găinile au fost folosite în terapia tulburărilor mentale³.

În 1830, comisarul britanic de caritate recomanda animalele pentru instituțiile de boli mentale. În 1867, în Bethel, Bielefield (Germania de Vest) animalele de fermă și caii au fost folosiți în tratamentul pacienților cu epilepsie.

În 1942, pacienții Spitalului de Convalescență al Armatei din S.U.A., Pawling, New York, au lucrat cu animale de fermă și au considerat tratamentul „odihnitor”.

În 1944, sociologul James Bossad, a publicat articolul „Igiena mentală a deținerii unui câine”, în care a discutat despre relațiile benefice dintre animalele de companie și proprietarii acestora⁶. Ulterior, în 1962, l-am menționat deja, pe psihologul Borris Levinson, care și-a folosit câinele în tratamentul unui adolescent și a publicat descoperirile sale în articolul „Câinele ca și co-terapeut”⁷.

În anii 1970, apare un puseu al utilizării animalelor în terapie. Skeezer, un câine terapeut este dus în vizită la Spitalul de Psihiatrie pentru Copii, Ann Arbor, din Michigan, unde va rămâne rezident permanent. Tot în această perioadă, psihiatrul Michael McCulloch prescrie animalele de companie, ca formă adjuvantă de tratament. De asemenea, veterinarul Leo Bustad a început activitățile "Bustad Buddies" la Pullman Memorial Hospital și Tacoma Lutheran Nursing Home în Washington.

În anul 1972, Borris Levinson a realizat un studiu prin care a evidențiat faptul că la acea perioadă, o treime dintre psihoterapeuții din New York foloseau sau au folosit animalele în terapie.

În Colorado, în 1973, în regiunea Pikes Peak, organizația Humane Society a realizat o acțiune numită „animale de companie mobile” (engl. „petmobile”), prin care ducea animale în vizită la diferite azile.

Patru ani mai târziu, în 1977, Dean Katcher și Erika Friedmann au realizat un studio asupra influenței animalelor de companie asupra presiunii sanguine și ratei mortalității; iar în 1980 a fost fondată Delta Society, o organizație non-profit centrată pe studiul și evidențierea legăturii om-animal.

Începând cu anii 1990, interesul este tot mai ridicat în acest domeniu. Însă nu putem vorbi, încă, despre o validare științifică, fiind necesare, în

⁶ Fine, A. (ed.). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2000.

Morrison, M.L. „Health Benefits of Animal Assisted Interventions”, *Complementary Health Practice Review*, 12 (2007): 51-62.

⁷ Levinson, B. „The dog as co-therapist”. *Mental Hygiene*. 46 (1962): 59-65.

continuare, studii pe diverse teme, cum ar fi selecția animalelor pentru terapie, timpul optim de lucru cu animalul, când anume poate fi introdus animalul în terapie, care sunt afecțiunile în care se obțin cele mai bune rezultate, metode de cercetare și măsurare a rezultatelor, ș.a.

III. Beneficii ale terapiei asistate de animale

Deși cercetarea în domeniul TAA este la început, din studiile realizate se pot desprinde beneficii semnificative ale utilizării animalelor în terapie. Acestea se regăsesc atât în dezvoltarea personală, în relaționare, în echilibrare psihosomatică dar și ca adjuvant și facilitator în abordarea patologiei, fie ea somatică ori psihică.

A. Beneficii în comunicare și relaționare

Fine⁸ subliniază că în procesul terapeutic, animalele pot facilita stabilirea relației terapeutice, prin aceea că ajută la începerea comunicării între terapeut și client, făcând din cadrul terapeutic un spațiu mai primitiv și mai puțin anxios⁹.

Apoi, în terapia de grup, Urichuk și Anderson¹⁰ arată că animalele pot fi puncte de plecare pentru discuții între membrii grupului, ajutându-i pe aceștia să lege conversații și să înceapă procesul de consolidare a grupului.

Au fost studiate și efectele TAA asupra singurătății la vârstnici¹¹. Cercetarea a fost realizată în trei cămine pentru bătrâni, cu pacienți funcționali cognitiv. Participanții au fost împărțiți în trei grupuri: un grup de control și două grupuri care au participat la TAA. Un grup a beneficiat de câte o ședință de TAA pe săptămână, iar celălalt de câte trei ședințe. Terapia a constat în ședințe individuale de câte 30 de minute, cu același câine, în fiecare săptămână. Activitățile s-au întins pe o perioadă de 6 săptămâni, timp în care grupul de control nu a primit vizite. Scorurile pe scala singurătății au fost măsurate înainte de intervenție și la sfârșitul celor șase

⁸ Fine, A. (ed.). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2000.

⁹ Kruger, K. A., Trachtenber, S.W., Serpell, J.A. „Can animals help humans heal? Animal-assisted interventions in adolescent mental health”. *Center for the Interaction of Animals and Society*. (2004): 1-37.

¹⁰ Urichuk, L. J., & Anderson, D. *Improving mental health through animal-assisted therapy*. Alberta, Canada: Chimo Project, 2003.

¹¹ Banks, M. R., Banks, W. A. „The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long-term care facilities”. *The Journals of Gerontology*, 57A(7), (2002): 428-432.

săptămâni. S-au obținut diferențe semnificative în grupurile cu TAA ($p < .001$), spre deosebire de grupul de control. În schimb nu s-au obținut diferențe între cele două grupuri, ceea ce poate însemna că și o ședință de terapie pe săptămână ar fi suficientă pentru a scădea scorurile pe scala singurătății. Trei ani mai târziu, Banks și Banks¹² extind cercetarea pentru a vedea dacă se obțin diferențe în resimțirea singurătății, atunci când TAA se desfășoară în ședințe individuale sau de grup. Studiul s-a desfășurat tot pe o perioadă de șase săptămâni, cu același câine, tot asupra vârstnicilor fără deteriorare cognitivă. Scorurile s-au îmbunătățit în ambele grupuri, dar totuși, doar grupul cu ședințe individuale a obținut rezultate semnificative statistic ($p < .05$). Cercetătorii au oferit a posibilă explicație asupra ne semnificativității rezultatelor din TAA de grup, prin eventuala incompatibilitate a membrilor grupului, ceea ce a putut abate atenția lor dela terapia în sine.

Efectele terapiei asistate de câine asupra interacțiunilor sociale și hiperkineziei la vârstnicii cu început de demență au fost studiate de către Richeson¹³. La studiul cvasi-experimental au participat 15 pacienți, iar rezultatele între pre-intervenție și post-intervenție au fost semnificative statistic.

O altă intervenție cu rezultate semnificative a fost cea realizată de Macauley¹⁴, asupra a trei pacienți cu afazie post AVC. TAA s-a derulat pe o perioadă de 12 săptămâni. În timpul ședințelor de câte 30 de minute de terapie cu un câine, pacienții au înregistrat o creștere a comunicării sponane.

Sams, Fortney și Willenbring¹⁵ au studiat influența TAA asupra utilizării limbajului și a interacțiunilor sociale la copii cu autism. La cecetare au participat un număr de 22 copii, iar ca animale de terapie au fost folositelame, iepuri și câini, cre au fost introduși în sesiunile de terapie ocupațională. În lotul experimental, s-au obținut rezultate semnificative atât în folosirea limbajului ($p < .05$), cât și a interacțiunilor sociale ($p < .05$).

¹² Banks, M. R., Banks, W. A. „The effects of group and individual animal-assisted therapy on loneliness in residents of long-term care facilities”. *Anthrozoos*, 18(4), (2005): 396-408.

¹³ Richeson, N. E. „Effects of animal-assisted therapy on agitated behaviors and social interactions of older adults with dementia”. *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias*, 18(6), (2003): 353-358.

¹⁴ Macauley, B. L. Animal-assisted therapy for persons with aphasia: A pilot study. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 43(3), (2006): 357-366.

¹⁵ Sams, M. J., Fortney, E. V., Willenbring, S. „Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation”. *American Occupational Therapy Association*, 60(3), (2006): 268-274.

B. Beneficii asupra dezvoltării personale

Abilitățile de comunicare, sau de oratorie pot fi îmbunătățite în TAA¹⁶. De asemenea, Urichuk et al.¹⁷ spuneau că un contact frecvent al copiilor cu animalele le asigură acestora nivele mai ridicate ale stimei de sine. Autorii explică acest fapt prin atitudinea pozitivă necondiționată și ascultarea nonjudicativă pe care animalele o oferă acestora.

Aceiași autori citează un studiu al lui Melson, din 1990, care spunea că preșcolarii ai căror familii au animale de companie au mai puține probleme comportamentale în tranziția spre școală.

Thompson¹⁸ afirma că adesea copiii se îndreaptă spre animalele lor, atunci când au o problemă preferând să se confeseze acestora, iar stresul îl eliberează prin jocul cu animalele lor de companie.

C. Beneficii în fizioterapie și convalescență

Un studiu desfășurat în perioada 2009-2011, asupra unor copii cu paralizie cerebrală și dizabilități fizice și mentale a demonstrat importanța terapiei asistate de câine, în acest caz, în recuperarea psiho-motorie a copiilor¹⁹. Copiii care, în viața de zi cu zi, experimentau anxietate și dificultăți datorate dizabilităților lor, au învățat mecanisme de coping, să își stabilească scopuri și să-și atingă obiectivele. În timpul studiului, copiii și-au îmbunătățit abilitățile de a-și folosi propriul corp, în limita posibilităților date de condiția fiecăruia. De asemenea, și-au dezvoltat capacitatea de empatie față de câinele-terapeut, au învățat să primească și să ofere ajutor și să comunice; astfel că rezultatele studiului au demonstrat în mod clar că în rutina unui tratament recuperator pentru copiii cu paralizie cerebrală și deficiențe fizice și mentale poate fi integrat cu rezultate deosebite un câine-terapeut.

¹⁶ Thompson, M. J. „Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist.” In G. R. Walz, J.C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions: VISTAS* Alexandria, VA: American Counseling Association. (2009): 199-209.

¹⁷ Urichuk, L. J., & Anderson, D. *Improving mental health through animal-assisted therapy*. Alberta, Canada: Chimo Project, 2003.

¹⁸ Thompson, M. J. „Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist.” In G. R. Walz, J.C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions: VISTAS* Alexandria, VA: American Counseling Association. (2009): 199-209.

¹⁹ Elmaci, D.T., Cevizci S. „Dog-Assisted Therapies and Activities in Rehabilitation of Children with Cerebral Palsy and Physical and Mental Disabilities”. *International Journal of Environmental and Public Health*. 12(5), (2015): 5046–5060.

Sobo, Eng și Kassity-Krich²⁰ au evaluat efectele vizitelor unui câine la 25 de copii spitalizați, care au fost operați și aveau dureri postoperatorii. Pacienții au fost vizitați de către un câine și li s-a permis interacțiunea pe o perioadă determinată de nevoile și posibilitățile fiecăruia. Au fost evaluate pre-ședință și post-ședință durerea fizică auto-raportată și durerea emoțională. S-a descoperit că amândouă au scăzut semnificativ după ședință. Semnificativitatea statistică a fost de $p < .001$, în primul caz și $p < .0001$ în cel de-al doilea.

D. Beneficii în sănătatea somatică

Charnetski, Riggers și Brennan²¹ au studiat schimbările în imunitate atunci când participanții mângâiau un câine (imunoglobulina A – IgA). Participanții au fost împărțiți în trei grupuri: în primul grup subiecții mângâiau un câine adevărat, în al doilea grup mângâiau un câine de pluș, iar în al treilea stăteau doar, în liniște. IgA a fost măsurată, din salivă, pre-intervenție și post-intervenție. Participanții care au mângâiat câinele real au avut niveluri semnificativ mai ridicate ale IgA în salivă, față de cei din celelalte două grupuri, astfel că cercetătorii au tras concluzia că răspunsul psihoneuroimunologic crescut obținut din mângâierea unui câine poate avea implicații pozitive asupra sănătății, cum ar fi îmbunătățirea abilității de a lupta împotriva infecțiilor.

Asupra efectului TAA în presiunea sanguină și ritmul cardiac au fost realizate mai multe studii²². Vom exemplifica în cele ce urmează pe cel al cercetătorilor Stasi, Amati, Costa, Resta, Senepa, Scarafioiti, et al.²³. Aceștia au examinat eficacitatea TAA la vârstnici instituționalizați, fără deficiențe cognitive. Participanții au fost împărțiți randomizat în două grupuri: un grup care participa la TAA cu o pisică, de trei ori pe săptămână, și grupul de control, în care participanții erau implicați doar în activitățile obișnuite ale căminului respective, fără a beneficia de TAA. Subiecții din grupul

²⁰ Sobo, E. J., Eng, B., Kassity-Krich, N. (2006). „Canine visitation (pet) therapy”. *Journal of Holistic Nursing*, 24(1), 51-57.

²¹ Charnetski, C.J., Riggers, S., Brennan, F.X., „Effect of Petting a Dog on Immune System Function”, *Psychological Reports*, vol. 95(3) suppl., 2004, 1087-1091.

²² Allen, K., Shykoff, B., Izzo, J. L. „Pet ownership, but not ACE inhibitor therapy, blunts home blood pressure responses to mental stress”. *Hypertension*, 38, (2001): 815-820. Luptak, J. E., & Nuzzo, N. A. „The effects of small dogs on vital signs in elderly women: A pilot study”. *Cardiopulmonary Physical Therapy Journal*, 15(1), (2004): 9-12.

²³ Stasi, M. F., Amati, D., Costa, C., Resta, D., Senepa, G., Scarafioiti, C., et al. „Pet therapy: A trial for institutionalized frail elderly patients”. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 9, (2004): 407-412.

experimental își petreceau timp ținând în brațe și mângâind pisica. Presiunea sanguină a fost măsurată înainte și după șase săptămâni de terapie. Rezultatul a fost că participanții din grupul experimental au avut îmbunătățite atât tensiunea sistolică, cât și cea diastolică ($p < .05$), comparative cu grupul de control.

E. Beneficii în sănătatea psihică

Multiple studii s-au realizat și asupra efectelor benefice pe care animalele le au asupra vârstnicilor. Colombo, Dello-Buono, Smania, Raviola și De Leo²⁴ au examinat efectele pe care animalele de companie le-au avut asupra degradării cognitive, măsurate cu Mini Mental State Examinations (MMSE) și asupra calității percepute a vieții. Participanții au fost împărțiți în trei grupuri: un grup a fost responsabil pentru îngrijirea unui animal (un canar), un alt grup a fost responsabil pentru îngrijirea unei plante, iar grupul de control nu avea un animal sau o plantă pe care să le îngrijească. După 3 luni, a existat o îmbunătățire semnificativă a sănătății percepute pentru grupul care îngrijise animalul ($p < .001$). Deși nu a fost semnificativă, a existat o îmbunătățire în sănătatea percepută și în grupul care îngrijise planta, dar o scădere a sănătății percepute în grupul de control. Au fost documentate îmbunătățiri în alte măsuri ale bunăstării, inclusiv scalele de auto-îngrijire ($p < .05$), anxietatea ($p < .01$), depresia ($p < .001$), funcționarea fizică ($p < .001$) și scala de satisfacție a vieții ($p < .001$).

Un alt studiu este cel realizat de Martin și Farnum²⁵, care au cercetat efectele TAA asupra copiilor afectați de tulburări pervasive de dezvoltare. La studiu au participat 10 copii, cu vârsta mentală între 2,5 și 6,5 ani. Ei au fost implicați în sesiuni unu-la-unu, de câte 15 minute, de trei ori pe săptămână, vreme de 15 săptămâni. Pe parcursul terapiei, subiecții au fost expuși pe rând la o minge, un câine de pluș și un câine viu. În fiecare sesiune se folosea exclusiv un singur obiect terapeutic dintre cele menționate. Ședințele au fost filmate și ulterior analizate din perspectiva comportamentelor prosoziale. Astfel, rezultatele au arătat că, în prezența câinelui real, viu, copiii au manifestat semnificativ o concentrare mai bună ($p < .001$), au râs mai mult ($p = .019$) și pentru o mai lungă perioadă de timp ($p = .025$).

²⁴ Colombo, G., Dello-Buono, M., Smania, K., Raviola, R., De Leo, D., „Pet therapy and institutionalized elderly: A study on 144 cognitively unimpaired subjects”, *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 42 (2), 2006, 207-216.

²⁵ Martin, F., Farnum, J. „Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders”. *Western Journal of Nursing Research*, 24(6), (2002): 657-670.

Dar, TAA are beneficii și pentru terapeut. Fine²⁶ și Thompson²⁷ discută importanța animalelor în completarea relației terapeutice și rolul de adjuvant al animalului în construirea relației terapeut-client. Fine²⁶ subliniază și faptul că profesioniștii în sănătatea mentală sunt mai puțin susceptibili de a experimenta epuizarea sau oboseala, în parteneriat cu un animal de terapie.

Prin urmare, toate cercetările prezentate aici, precum și cele care au mai fost realizate, pe lângă acestea, vin mereu în sprijinirea ideii de necesitate a dezvoltării TAA, a realizării de studii asupra variatelor implicații ale TAA precum și a educării și formării profesionale în domeniu.

Bibliografie

- Allen, K., Shykoff, B., Izzo, J. L. „Pet ownership, but not ACE inhibitor therapy, blunts home blood pressure responses to mental stress”. *Hypertension*, 38, (2001): 815-820.
- Banks, M. R., Banks, W. A. „The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long-term care facilities”. *The Journals of Gerontology*, 57A(7), (2002): 428-432.
- Banks, M. R., Banks, W. A. „The effects of group and individual animal-assisted therapy on loneliness in residents of long-term care facilities”. *Anthrozoos*, 18(4), (2005): 396-408.
- Baun, M.M., McCabe, B.W. „The role animals play in enhancing quality of life for the elderly”. In *Animal assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*, ed. A. Fine, 213-234. NY: Academic Press, 2000.
- Charnetski, C.J., Riggers, S., Brennan, F.X., „Effect of Petting a Dog on Immune System Function”, *Psychological Reports*, vol. 95(3) suppl., 2004, 1087-1091.
- Cole, M.L. *Literature review and manual: Animal Assisted Therapy*, Lethbridge, Alberta, 2009.
- Colombo, G., Dello-Buono, M., Smania, K., Raviola, R., De Leo, D., „Pet therapy and institutionalized elderly: A study on 144 cognitively unimpaired subjects”, *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 42 (2), 2006, 207-216.

²⁶ Fine, A. (ed.). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2000

²⁷Thompson, M. J. „Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist.” In G. R. Walz, J.C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions: VISTAS* Alexandria, VA: American Counseling Association. (2009): pp.199-209

- Elmaci, D.T., Cevizci S. „Dog-Assisted Therapies and Activities in Rehabilitation of Children with Cerebral Palsy and Physical and Mental Disabilities”. *International Journal of Environmental and Public Health*. 12(5), (2015): 5046–5060.
- Fine, A. (ed.). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2000.
- Kruger, K. A., Trachtenber, S.W., Serpell, J.A. „Can animals help humans heal? Animal-assisted interventions in adolescent mental health”. *Center for the Interaction of Animals and Society*. (2004): 1-37.
- Levinson, B.M. „Pets: A special technique in child psychotherapy”. *Menthal Hygene*. 48 (1964): 243-248.
- Levinson, B. „The dog as co-therapist”. *Mental Hygiene*. 46 (1962): 59-65
- Luptak, J. E., & Nuzzo, N. A. „The effects of small dogs on vital signs in elderly women: A pilot study”. *Cardiopulmonary Physical Therapy Journal*, 15(1), (2004): 9-12.
- Macauley, B. L. Animal-assisted therapy for persons with aphasia: A pilot study. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 43(3), (2006): 357-366.
- Martin, F., Farnum, J. „Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders”. *Western Journal of Nursing Research*, 24(6), (2002): 657-670.
- Morrison, M.L. „Health Benefits of Animal Assisted Interventions”, *Complementary Health Practice Review*, 12 (2007): 51-62.
- Richeson, N. E. „Effects of animal-assisted therapy on agitated behaviors and social interactions of older adults with dementia”. *American Journal of Alzheimer’s Disease and Other Dementias*, 18(6), (2003): 353-358.
- Sams, M. J., Fortney, E. V., Willenbring, S. „Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation”. *American Occupational Therapy Association*, 60(3), (2006): 268-274.
- Sobo, E. J., Eng, B., Kassity-Krich, N. (2006). „Canine visitation (pet) therapy”. *Journal of Holistic Nursing*, 24(1), 51-57.
- Stasi, M. F., Amati, D., Costa, C., Resta, D., Senepa, G., Scarafioiti, C., et al. „Pet therapy: A trial for institutionalized frail elderly patients”. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 9, (2004): 407-412.
- Thompson, M. J. „Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist.” In G. R. Walz, J.C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions: VISTAS* Alexandria, VA: American Counseling Association. (2009): 199-209.
- Urichuk, L. J., & Anderson, D. *Improving mental health through animal-assisted therapy*. Alberta, Canada: Chimo Project, 2003.